

Наука демократії: гуманітарні перехрестя політики та права

Сьогодні на вітчизняному «політичному Олімпі» дедалі частіше спостерігається своєрідна гра певних політиків на випередження, суть якої зводиться до переконання оточуючих, громади і суспільства, що вони є «найбільшими демократами», а також тими унікальними керманичами, які здатні привести Україну до «світлого демократичного майбуття». Часом це викликає відразу, — коли ті, хто веде мову про демократію, ще вчора проголошували гасла щодо справедливого «комуністичного ладу», за якого всі, хто «не крокує з нами в ногу», є ворогами народу. Часом це виглядає смішно, коли промови про демократію супроводжуються фальшуванням цитат відомих мислителів на підтвердження проголошених лозунгів. Деколи — сумним, оскільки поступово починаєш розуміти, що саме так, на рівні передвиборних гасел, значна частина політиків в Україні й розуміє сутність того, що таке демократія та якої мети у своєму розвиткові прагне Україна.

У контексті загальних закликів до розбудови демократії в Україні особливої ваги набуває негаласливе вивчення того, що являє собою демократія, якої ми прагнемо, що потрібно зробити, аби демократія перетворилася з порожніх політичних обіцянок на щоденну реальність кожного без винятку? На перший погляд, може здаватися, що звернення до науки в даному випадку є малоактуальним. Мовляв: яка там наука, коли завтра вибори?! Можливо, й так. Однак, хотілося б нагадати, що вибори минають (а разом із ними змінюються уряди, парламенти, самі політики тощо), а цілі суспільного розвитку залишаються. Якщо ж такі цілі є неусвідомленими й недослідженими, то про який суспільний розвиток може йти мова? Тоді маємо справу не з суспільством громадян, а з сукупністю осіб, у яких єдина мета — вижити і, по-можливості, забезпечити себе від негараздів.

Тому серед загального масиву сучасних наукових досліджень демократії не можна не відзначити появу циклу 16 монографічних праць «Розвиток політико-правових засад демократичних трансформацій в Україні». Цей цикл дозволив не лише прояснити фундаментальні проблеми суспільного розвитку сучасної України, а й започаткував новий напрям наукових досліджень, яким є дослідження правових проблем політичних інститутів та процесів.

У межах видання зазначеного циклу праць, здійсненого під егідою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, процес демократичних трансформацій в Україні було досліджено крізь призму взаємозв'язку політичної та правової систем, що зробило можливим не лише комплексно підійти до проблем реформування Української держави, а й зробити важливі теоретико-методологічні узагальнення, скласти ієрархію чинників суспільної трансформації, визначити спектр альтернатив національного розвитку та проаналізувати вірогідність кожної з них. Це дало змогу проаналізувати класичне та сучасне розуміння феномену демократії, продемонструвати, в доступній широкому колу читачів формі, основні аспекти й специфіку теоретичного розуміння демократії, а також тих проблем, що постають в ході практичної реалізації демократичного ідеалу в умовах транзитивних політичних систем.

Водночас, характерною властивістю циклу є те, що дослідники спрямували свої зусилля на аналіз усіх граней поняття демократії, її сутності, важливих етапів її становлення й розвитку в Україні, характеристики її історичних джерел, починаючи від перших років незалежності України і закінчуючи сучасним станом Української держави. Особлива увага практично у всіх без винятку працях, що входять до цього циклу, приділяється аналізу основних політичних та правових інститутів, які властиві демократії, дослідженню їхнього функціонування та формування в умовах усталених

демократій, а також у транзитивних політичних системах. У монографіях надається широка панорама різноманітних науково-теоретичних підходів до тлумачення демократії, включаючи всебічний розгляд критичних аргументів, що висувуються по відношенню до тих чи інших моделей демократії. Разом із тим, не можна не відмітити, що практично в усіх монографіях, які утворюють цей цикл, автори доходять висновку, що процес демократизації та демократичного розвитку не може бути представлений виключно з позицій «інституційної демократії», оскільки структурно-функціональна ефективність демократичних інститутів значною мірою залежить від того середовища, в якому вони існують. У зв'язку з чим особливого значення набувають такі фактори, як розвиток громадянського суспільства, реальне забезпечення прав людини і громадянина, сприяння розширенню політичної участі, нейтралізація дії чинників, які сприяють політичному відчуженню населення, формування високої політичної та правової культури, виховання громадянської добродієвості.

Таким чином, досліджуючи процеси політичного і правового розвитку сучасної України, слід визнати, що по суті зараз мова ведеться не стільки про спроби запропонувати певне альтернативне бачення тому, що є демократія, і тому, як вона має реалізовуватися, скільки про те, яким саме чином та завдяки яким інститутам стає можливим гарантувати фундаментальні демократичні цінності, як можуть бути визначені як універсальне ядро всіх існуючих теорій демократії. Очевидно, в цьому складному процесі аналіз «аксіологічного» виміру демократії та демократичних трансформацій в Україні набуває першочергового значення. Не можна обійти увагою й проблему інтеграції України в європейську та міжнародну спільноту. З цього погляду, принципово не лише реалізовувати заходи щодо адаптації законодавства до законодавства країн-членів Європейського Союзу, а й здійснювати системні кроки, спрямовані на гарантування існуючих в Європі стандартів функціонування ключових для демократії інститутів, на забезпечення прав і свобод людини та громадянина,

які визнано на рівні європейського й міжнародного права, на загальну модернізацію економіки, на сприяння розвитку інститутів громадянського суспільства. При цьому сам процес європейської інтеграції України повинен розглядатися не стільки з позицій зовнішньополітичних цілей Української держави, скільки як загальний вектор сучасного демократичного розвитку України, як посттоталітарної країни, що нині знаходить у транзитивному періоді розвитку.

Наразі варто свідомо наголосити саме на проблемі стратегічного бачення перспектив трансформації, оскільки останні роки державотворення в Україні засвідчили явний і надзвичайно небезпечний брак саме стратегічного розуміння й бачення того, що об'єктивно відбувається та має відбуватися в Україні. Про це свідчить як незавершений характер практично всіх без виключення реформ (конституційна реформа, реформа судової системи, адміністративна реформа, парламентська реформа тощо), так і постійне хитання зовнішньополітичного курсу, який вагається між «східним» та «західним» векторами подальшого розвитку України, між ЄЄП та ЄС, між Росією та НАТО.

Серед основних питань, які піднімаються в межах циклу праць «Розвиток політико-правових засад демократичних трансформацій в Україні», слід зазначити й проблему реформування системи державного управління в Україні. Це пояснюється тим, що демократія в повсякденному житті держави і суспільства діє, в тому числі, і як механізм державного управління. У цьому сенсі демократія постає не просто як сукупність певних принципів, цінностей, вимог, інститутів, процесів тощо, а як чітко діюча система державного управління, специфіка якої зумовлена характером формування органів державного управління, їхнім зв'язком із громадянським суспільством, тими методами, які застосовуються в ході управлінської діяльності, а також тими ознаками, які дозволяють відрізнити цей механізм державного управління від будь-яких інших. Разом із тим, чимала кількість проблемних моментів та

сумнівів щодо ефективності подібного механізму державного управління та його функціональної адекватності в Україні зумовлена не стільки загальною неефективністю демократії як механізму державного управління, скільки об'єктивними вадами, перекрученнями та деформаціями, яких зазнав цей механізм в Україні.

Водночас, проведення комплексних перетворень, про які пишуть автори циклу, мають на меті не тільки оптимізувати умови розвитку демократичних інститутів в Україні, а й створити ґрунт для формування сучасного розвиненого громадянського суспільства, яке може виступати на рівних із державною владою, здійснювати ефективний контроль над нею, акумулювати різноманітні інтереси громадян та доводити їх у разі потреби на рівень державної влади.

Петро КРАЛЮК, доктор філософських наук, професор, проректор з наукової роботи Національного університету «Острозька академія»